CULTURA ROMÂNĂ ÎN TUNISIA

FLORICA FAUR

Universitatea Tunis El Manar, Republica Tunisiană

Rezumat. *De ce este atât de importantă cultura în epoci în care prăpastia dintre sărăcie și bunăstare atinge cote îngrijorătoare? Subiectele pe această temă par de-a dreptul hilare în vremurile pandemice cu care ne confruntăm. Cu toate acestea, cultura continuă să fie considerată formă de recuperare a umanului în fața oricăror crize ale umanității. Nu face excepție nici cultura română, recuperată, uneori, din straturile istoriei altor culturi. Tunisia este o țară din nordul Africii care oferă o interesantă hartă culturală a unor români celebri, consacrați aici prin traduceri ale operei lor în limba arabă sau, în alte cazuri, personalități românești care au marcat istoria culturală a Tunisiei, cum este George Sebastian.*

Cuvinte-cheie: *cultură, cultură română, Tunisia, traduceri.*

Abstract. *Why is culture so important in times when the gap between poverty and wealth is reaching worrying levels? The topics on this topic seem downright hilarious in the pandemic times we are facing. However, culture continues to be considered a form of human recovery in the face of any crisis of humanity. Romanian culture is no exception, sometimes recovered from the layers of the history of other cultures. Tunisia is a country in North Africa that offers an interesting cultural map of famous Romanians, established here through translations of their work into Arabic or, in other cases, Romanian personalities who have marked the cultural history of Tunisia, such as George Sebastian.*

Keywords: *culture, Romanian culture, Tunisia, translations.*

Dacă luăm în considerare definiția pe care o dă UNESCO, stabilim termenul de „cultură”, în sens larg, ca un ansamblu de trăsături distincte, spirituale și materiale, intelectuale și afective, care caracterizează o societate sau un grup social. Ea înglobează, pe lângă sisteme și valori, tradiții și credințe. Noțiunea modernă de cultură este folosită pentru a explica diversitatea practicilor și a interrelațiilor umane. Descoperirile recente din genetică nu mai autorizează explicația diferențierii comportamentului în ceea ce privește afilierea rasială. În trecut, în limba română, cuvântul „cultură” se referea la agricultură și la grija acordată pământului și animalelor. Ulterior a vizat practica în sine și, prin efectul unei schimbări de sens, figurativ, „cultură”, a fost aplicată succesiv producțiilor minții (arte, litere, științe etc.) și formării minții. Se disting două tipuri de cultură: cultura populară și cultura înaltă.

Cultura populară a degenerat în perioada comunistă, mai ales prin distrugerea autenticității tradiționale și contrafacerea unor tradiții care să meargă mână în mână cu ideologia. Astfel, țărănul român s-a transformat în rapsod pe scenele Cântării României și a interpretat un rol ușor cenzurabil. Cultura înaltă a fost și ea adusă la nivelul expresiei omagiale, al cenzurii, care, așa cum se știe, a lăsat în urmă un sol fertil pentru plagiate și imitații. Cultura populară denotă folclor, meșteșuguri, costume și tradiții. Extinderea înțelegerii acestui termen, în zilele noastre, conduce la evaluarea societății actuale. În acest fel, cultura este adăugată naturii, posesia sa conferind o superioritate incontestabilă celor care o poartă și îi salvează de limbul iritabilității și al obscurantismului. Din această perspectivă, cultura s-a contopit cu civilizația. Ilumiști credeau că națiunile au datoria să o extindă la întreaga lume, indiferent de gradul de „evoluție” al populațiilor care urmau să beneficieze de aceasta.

Antropologic, cultura cuprinde tot ceea ce este uman și se extinde asupra înțelegerii umanului. De câteva decenii, viziunea statică și înghețată a culturii propusă de autorii curentului culturalist a dat loc unui model dinamic. Astăzi, prin urmare, înțelegem cultura atât ca produs, cât și ca resursă sau potențial la originea dezvoltării identității actorilor sociali. Eterogenitatea culturală, odată prezentată ca o amenințare la adresa coerenței identității, este acum prezentată ca o șansă de deschidere și îmbogățire. În această perspectivă, cercetarea interculturală încearcă să înțeleagă actorii sociali și dinamica interactivă a acestora - dintr-o perspectivă interdisciplinară și în diferitele domenii sociale și psihologice afectate de evoluția socio-culturilor și de generalizarea contactelor dintre societățile umane.

Provocările unui lector de limbă română în străinătate

Pornind de la fișa postului unui lector român într-o țară străină, și anume: „predă limba, cultura și civilizația românească”, ajungem la discuția despre cultura română peste hotare. Ce poate face un lector prin natura împrejurărilor de a reprezenta România într-o universitate, în unele situații, într-o țară, iar în altele, pe un alt continent. Desigur, condiția de a preda limba română ca limbă străină este subînțeleasă din capul locului, de asemenea, latura științifică a actului educațional, dar cum se realizează/promovează partea culturală și care este capacitatea fiecărui individ de a-și reprezenta țara din această perspectivă. Există țări unde funcționează Institutele Culturale Române și cultura vine ca un element facilitator al comunicării interculturale, dar există țări unde România este reprezentată doar printr-o ambasadă cu număr redus de personal diplomatic, fără atașat cultural sau alte secții de răspândire a culturii. Ce poate face un lector român în această situație? Soluția ar putea fi o strategie permisă prin fișa postului de lector, care ar trebui să se extindă la promovarea culturii române și implicarea studenților precum și a publicului larg în aceste activități. Ne amintim de

umorul antropologului Vintilă Mihăilescu, care, citându-l pe profesorul său scrie că „Singura probă serioasă de maturitate psihică este simțul umorului.” (Mihăilescu, 2000, p. 7)

Așadar, putem aborda serios, dar cu umor, subiectul manifestărilor culturale pe care ni le permite democrația. „Facem totu”, parafrazându-l pe același recunoscut antropolog, care atinge, metaforizând, o problemă mereu actuală în societatea românească, aceea de a vorbi despre tot și despre nimic, de a arunca peste realitate un năvod cu ochiurile atât de mari în care rămân doar „locuri comune, convingeri împărtășite, banalități sau, dimpotrivă <<exotisme>>”. Cauza ar putea fi graba de a ajunge la miez, o responsabilitate de a prezenta cât mai amplu lucrurile, fără a pune accent pe detalii sau pentru că așa am fost educați, aparența de normalitate responsabilă. Reproducem modele de „bune practici” sau modele de discurs care își schimbă vocabularul, dar nu și gramatica.

Scurt istoric al legăturilor României cu Tunisia

Politica externă a României comuniste și-a îndreptat atenția înspre Africa după cel de-al Doilea Război Mondial, când puterile lumii militau pentru decolonizarea continentului african. România s-a orientat spre țări ca Marocul, Algeria, Tunisia și Egipt, din nordul Africii, pe considerente de distanță și de limbă, știindu-se că unele dintre aceste țări sunt francofone. În 1967, există două vizite bilaterale: președintele Tunisiei, H. Bourguiba, vizitează România, iar Chivu Stoica, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România vizitează Tunisia, la invitația demnitarului tunisian. Președintele Bourguiba este condus la Uzina Tractorul Brașov (UTB). Câțiva ani mai târziu, în 1975, Ceaușescu face o vizită de lucru în Tunisia. Se accentuează nevoia de independență a fiecărui stat. A fost creată, cu acea ocazie Asociația de prietenie tunisiano-română (ziarul Scînteia, 1975), al cărei secretar general este un fost student tunisian în România. Soții Ceaușescu vizitează Muzeul Național al Tunisiei, Medina de Tunis și Complexul siderurgic de la El Fouladh. Se depune o coroană de flori la monumentul eroilor căzuți pentru eliberarea Tunisiei, la Bizerte (Arhiva ziarului Scînteia). Interesul României pentru Africa a continuat până în 1989, în tot acest interval legându-se o intensă colaborare interinstituțională în mai multe domenii, dar cel mai evident, care continuă și astăzi, a fost învățământul. Mii de studenți africani au studiat în universitățile românești, s-au realizat căsătorii mixte și schimburi culturale. România a recunoscut Republica Tunisiană în august, 1956, imediat după proclamarea independenței, până atunci această țară fiind sub colonie franceză, iar relațiile diplomatice au fost stabilite începând cu anul 1963. Ambasada României în Tunis și-a început funcțiunea în 1967. Ambasada Tunisiei la București începe să funcționeze doar din octombrie, 1981. La 30 septembrie 1997, autoritățile tunisiene au decis închiderea temporară a Ambasadei Tunisiei la București,

invocând considerente financiare. Din 2005, Tunisia a redeschis Ambasada sa la București, numind un ambasador rezident. De atunci misiunea diplomatică este neîntreruptă. După 1989, relațiile cu Africa nu au mai reprezentat o prioritate de politică externă, însă numeroși tineri ai acestui continent continuă să studieze în România, iar cultura se realizează adesea spontan și indirect.

Context cultural în Tunisia

Pornind de la aceste premise, fără a face abstracție de factorul „ADN-ic” al românismului, care ne influențează, într-o mai mică sau mai mare măsură, vom prezenta câteva din evenimentele culturale ale României în Africa, începând cu anul 2020, când s-au înscris primii studenți la activitățile Lectoratului Român la Tunis, grație protocolului semnat între Institutul Limbii Române, din București, și Universitatea Tunis El Manar, din Tunisia. Acceptând diversitatea și numeroasele sale manifestări, în predarea unei limbii române ca limbă străină se ține cont de rolul fundamental pe care îl reprezintă cultura educabilului, cu tradițiile, normele și valorile sale. Problemele cu care se confruntă școala tunisiană țin de contextul mutațiilor sociale, cauzate de modernizări în continuu proces, un balans între tradiție și modernitate, insuficient desăvârșit, care împiedică transmiterea unei culturi comune, ce se dorește modernă și universală. Identitatea studenților se construiește pe această ambivalență a culturii tunisiene, puternic înrădăcinată în tradiție, dar cu aspirații spre modernitate. Studiile care s-au făcut pentru a constata aspectele despre care vorbim au fost cu precădere în Guvernoratul Ariana, situat la nord-vest de Tunis, care reunește principalele caracteristici ale școlii tunisiene de azi, de unde provine majoritatea studenților de la cursul de limba română.

Pe fondul acestor date, prin lectoratul român la Tunis au fost promovate filme care prezintă epoca comunistă, spre exemplu *Jurnalul familiei-escu* sau filme documentare despre problemele cu care se confrunta România în materie de corupție, după Revoluția din 1989. Studenții și publicul larg, în general, au tendința să asocieze revoluția română cu *Revoluția de Iasomie*, din 2011, de la care au trecut doar zece ani și situația poate fi ușor comparabilă.

În Tunisia, sentimentul patriotic poate fi vizibil prin modul în care numărul drapelurilor depășește orice țară europeană sau prin faptul că Imnul Național se intonează la începerea fiecărei zile de curs. Există, de asemenea, o toleranță față de alte culturi, nu neaparat musulmane, dar și o oarecare reținere față de valorile acestora, deoarece, în mentalitatea tradițională, occidentul și-a pierdut valorile religioase (Taubman, 2009, p.3). Relația cu Europa de Vest, atât de strânsă din punct de vedere geografic și atât de diferită din punct de vedere cultural, mizează pe împrumutul a ceea ce ar putea ajuta la îmbunătățirea condițiilor de viață, fără a se pierde din vedere identitatea și originile. Există câteva repere culturale românești recunoscute în Tunisia: Nadia Comăneci și Hagi, pe care

mulți îl cred cetățean turc, iar vecinătatea acestei țări oferă o destinație de vacanță pentru tunisieni, în afara vizei de călătorie. Documentarele despre cei doi sportivi, dar și despre sportivii momentului, Simona Halep, de exemplu, au fost prezentate și comentate în limba română în cadrul lectoratului românesc. În luna iulie a acestui an, când încă mai continuau cursurile de limba română, s-au desfășurat Jocurile Olimpice de la Tokyo. Tunisianul Ahmed Hafnaoui, 18 ani, a câștigat titlul olimpic la înot și a devenit campionul Africii, în timp ce românul David Popovici, 16 ani, s-a remarcat fiind foarte aproape de locul al treilea. Asocierea valorilor comune crește interesul pentru studierea unei limbi, implicit a unei culturi.

Pandemia, care a debutat în luna martie a anului 2020, a avut, ca peste tot, același efect al izolării, al suspendării cursurilor în format fizic și trecerea lor online. Un eveniment cultural cu implicarea studenților, dar și a câtorva oameni de cultură tunisieni, s-a desfășurat Festivalul Zile și Seri de Literatură Doinaș, ediția a VI-a. Cu sprijinul Ambasadei României la Tunis, lectoratul a fost parte la donația de carte românească tradusă în limba franceză, făcută Bibliotecii Naționale din Tunis. Există un interes pentru traducerea operei lui Emil Cioran din limba franceză în limba arabă. În ultimul an au fost realizate trei interviuri importante în revista Observator Cultural cu scriitori-traducători tunisieni ai operelor lui Emil Cioran și Panait Istrati (Aymen Hacen, Mohamed Lechbecha, Adam Fathi). Emil Cioran este cel mai cunoscut dintre scriitorii români în lumea arabă. Prin intermediul interviului, traducătorul Adam Fathi a făcut apel la traducătorii din România să constituie un grup de lucru pentru a traduce în arabă operele lui Cioran scrise în limba română. Complicațiile pe care le poate prezenta limba arabă în traducerea operei cioraniene au legătură cu particularitățile socio-culturale ale limbii arabe în sine. „Te plimbi prin textele lui Cioran ca și cum ai merge prin câmpuri minate. Ce se întâmplă atunci când aceste texte sunt traduse într-o limbă arabă capabilă să primească totul, dar care este înconjurată de un arsenal de interdicții politice, sociale și culturale? Pe de altă parte, traducerea unor astfel de opere ar respira un aer proaspăt în toate limbile spre care sunt transmise și ar permite acestor mine „pozitive“ să își desfășoare activitatea în venele și arterele culturii gazdă” (Fathi, Observator cultural, 2021)

Român celebru în Tunisia, necunoscut în România

În 2017 apărea cartea *Din istoria familiei Ghika. Contribuții de istorie culturală* de Mihai Sorin Rădulescu, Editura Corint Books, care prezintă familia domnească a Ghikuleștilor, faimoasă prin preocupările cărturărești și cultural-politice, pe care le-a avut de-a lungul secolelor. Este incontestabil aportul pe care l-a adus această familie Țărilor Române și Bucureștiului, în special. În arborele genealogic este menționat un urmaș, George Sebastian „refinat estetic, descendent natural al familiei” (Rădulescu, 2017, p. 6).

Acest personaj, comparabil cu un altul, dar ficțional, *The Great Gatsby*, învăluit în mister, a ajuns pe malurile Mediteranei, la 70 de kilometri de fostul mare imperiu al Cartaginei, actualul teritoriu al Tunisiei. Ceea ce se cunoaște este descendența din ramura familiei Brigadier din care au făcut parte trei diplomați: Alexandru, Emil și Grigore Ghika, rude cu Martha Bibescu. George Sebastian nu a ținut legături strânse cu țara, el fiind autorizat de a părăsi România deodată cu Principele Nicolae al României, după Pacea de la Buftea, în jurul anilor '20. A achiziționat un teren de nouă hectare, în Tunisia, unde a construit o vilă superbă pe malul mării (1927), într-un golf deschis, la Hammamet. Și-a materializat imaginația în elemente arhitecturale inspirate din cele tunisiane, Moscheea de la Kairouan, de pildă. În timpul construcției propriu-zise a locuit trei ani, într-o „koubba”, o construcție tradițională sub forma unui mausoleu, foarte apreciată atât ca arhitectură, cât și ca simbol al respectării tradițiilor arabe. Conform celor doi autori ai volumului *Maisons de Hammamet* Ashraf Azzouz și David Massey, (Dar Ashraf Editions, Tunis, 1988), George Sebastian a inventat un vocabular arhitectural, bazat pe cercetări și cunoștințe ale arhitecturii vernaculare. Formele tradiționale au fost resculptate într-un elan de purificare a liniei. În jurul piscinei din marmură, coloanele de inspirație arabă sunt ornate cu capiteliuri văruite în alb, specifice altei case celebre, Dar Chaabane. Cunoscutul arhitect francez, Le Corbusier, i-a sugerat lui Sebastian să combine albul cu linii negre, fine, astfel că vila Dar Sébastien se distinge și astăzi printre celelalte case care au ajuns cunoscute grație imitării unor elemente de arhitectură utilizate de aristocratul român între 1927-1930. Stilul ART-DECO este prezent în toate decorațiunile realizate. George Sebastian se inspiră dintr-un baptiseriu de la Muzeul Bardo pentru sala de baie romană, iar oglinzile maschează elementele de utilitate (robinete, furtune etc.) Apartamentul soției sale, americanca Flora Weimer, este realizat într-o combinație de marmură neagră și alb, de un mare rafinament vizual.

După Al Doilea război Mondial, mai multe familii bogate și-au achiziționat terenuri în apropierea vilei Sebastian. Aristocratul român a conceput și alte case în Hammamet, cum este cazul lui Dar Ambara. Până la venirea sa, viitorul oraș era un sat sărăcăcios de pescari. În 1962, George Sebastian vinde casa statului tunisian, iar președintele Habib Bourguiba îl numește consilier al lui Driss Guiga, comisar general al turismului. Se consacră salvării patrimoniului tunisian, în particular de cel de la Hammamet, cu concursul urbanistului Khaled Abdul-Wahab. După surse jurnalistice, Guiga a afirmat la vremea aceea că Tunisia nu era decât un deșert turistic, iar sfaturile românului George Sebastian au fost de mare ajutor. El i-a învățat că adevăratul lux în Tunisia constă în simplitate. (apud. Libération, 2015). În perioada petrecută la Hammamet, românul este vizitat de nume celebre ale timpului: André Gide,

Giacometti, Elsa Schiaparelli, Paul Klee, Jean Cocteau, Greta Garbo, Winston Churchill, care își scrie o parte din memorii la masa neagră din marmură. Până în 1932 realizează un parc cu specii rare aduse din toată lumea și creează alei străjuite de lămâi, iasomie, mandarina, măslini, agave, palmieri, arbori de piper, chiparoși, aloe și multe alte specii necunoscute până atunci în Tunisia. În jurul casei sale, acum Centrul Cultural Internațional din Hammamet, se desfășoară un cunoscut festival internațional de teatru.

Tradiții populare comune

Lumea arabă este extrem de receptivă la culori și forme. Țesăturile îmbracă casele și oamenii. Există multe similarități ale semnelor cusute sau țesute între comunitățile rurale din România și Tunisia. În 2020 fost realizat un parteneriat cultural între două astfel de comunități: comuna Petriș, jud. Arad, satul Roșia-Nouă, România, și comuna Enfidha, satul Takrouna, Tunisia. Aceste sate păstrează încă nealterate tradiții vechi de sute de ani. Pe fondul colaborării s-au desfășurat mai multe conferințe online despre *Cămașa românească cu altiță, la blouse roumaine*, sărbătorită în fiecare an în 25 iunie și urmează a fi realizat un album fotografic comun cu elemente tradiționale.

Concluzie

Conform Cadrului European Comun de Referință pentru Limbi, la baza conștientizării culturale stă „Cunoașterea, conștiința și înțelegerea relațiilor (similitudinilor și deosebirilor distinctive) între <<lumea din care vii>> și <<lumea comunității-țintă>>”.

Pornind de la această realitate, când se vorbește despre conștientizarea culturală se face obligatoriu trimiterea la existența unei conștiințe a diversității regionale și sociale a celor două lumi. Așadar, cunoașterea culturală a celor două limbi, dincolo de stereotipurile naționale devine implicită. Transformările și schimbările care au loc permanent în viața economică și socială a unui popor influențează tinerii, adică nucleul principal al educației. Ei achiziționează competențe și integrează propria personalitate normelor culturale impuse de societate. Are loc un proces de socializare prin care se urmărește crearea de noi rețele intercomunicaționale la nivel cultural și social. Este nevoie de o regândire a câmpului cultural pentru a ști unde se poate acționa și care sunt prioritățile. Deschiderea spre alte culturi prin propria cultură este un câștig recunoscut ce se află la baza unor proiecte viitoare. Fără a cultiva nostalgicul, pateticul unor evenimente, rememorări de personalități românești care s-au remarcat în epocile lor, se pot realiza noi conexiuni interculturale într-o perspectivă dinamică și atractivă. Cultura română nu e închisă într-o capsulă, ci continuă să se dezvolte pe bazele deja existente. Rolul lectorului de limba română, care predă și cultura și civilizația românească, poate fi de intermediar, dar și creator de evenimente alternative, care să aducă un aport cultural consistent culturii române.

Referințe bibliografice:

1. AZZOUZ, Ashraf, MASSEY, David. *Maisons de Hammamet*, Dar Ashraf Editions, Tunis, 1988.
2. MIHĂILESCU, Vintilă. *Socio hai-hui, O altă sociologie a tranziției*, Editura Paideia, Colecția Științe Sociale, 2000.
3. RĂDULESCU, Mihai-Sorin. *Din istoria familiei Ghika. Contribuții de istorie culturală*, Corint Books, 2017.
4. TAUBMANN, Michel. *Ce que l'occident a apporté au monde*, Iris Editions, Paris, 2009. [online] Disponibil: <https://www.cairn.info/revue-internationale-et-strategique-2009-3-page-119.htm>
5. http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/scanteia/1975/04/scanteia_1975_04_10159.pdf (consultat 30 septembrie 2021)
6. <https://www.observatorcultural.ro/articol/cioran-ne-a-inspirat-sa-ne-eliberam-si-sa-fim-diferiti/> (consultat 30 septembrie 2021)
7. <https://www.observatorcultural.ro/articol/romanul-nerantula-de-panait-istrati-tradus-in-limba-araba/> (consultat 30 septembrie 2021)
8. <https://www.observatorcultural.ro/articol/educatia-si-angajamentul-politic-nu-trebuie-sa-fie-separate-de-scris/> (consultat 30 septembrie 2021)
9. https://www.liberation.fr/sous-le-soleil-exactement/2015/04/24/hammamet-ete-comme-hier_1264587/ (consultat 30 septembrie 2021)